

ЗАПОЗИЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

У статті проаналізовано склад української термінології конституційного права щодо її походження, зокрема поповнення за рахунок запозичень іншомовних одиниць. З'ясовано шляхи і причини запозичення, визначено позамовні та внутрішньомовні причини запозичень у досліджуваній терміносистемі. Обґрунтовано необхідність збалансовувати використання запозичених і національних номінацій.

Ключові слова: українська мова, термін, конституційне право, термінологія конституційного права, запозичення.

В статье проанализирован состав украинской терминологии конституционного права относительно ее происхождения, в частности пополнение за счет заимствований иноязычных единиц. Выявлены пути и причины заимствования, определены внеязыковые и внутриязыковые причины заимствований в исследуемой терминсистеме. Обоснована необходимость сбалансировать использование заимствованных и национальных номинаций.

Ключевые слова: украинский язык, термин, конституционное право, терминология конституционного права, заимствования.

The structure of the ukrainian terminology of constitutional law according to its origin in particular the filling of the branch due to the borrowings from the foreign languages is analyzed in the article. It was found ways and reasons of borrowing, the extralingual and interlingual causes of borrowings have been clarified in the investigated term system. Substantiated conclusion about balancing usage of adopted and national terms.

Key words: Ukrainian language, term, constitutional law, terminology of constitutional law, borrowings.

Термінологія є одним з найбільш динамічних складників лексичної системи мови. Вона характеризується постійним розвитком, зокрема й впливом інших мов. Жодна культура світу не розвивається в ізоляції, відірвано від інших культур. Одним із наслідків такого взаємозв'язку є поява іншомовних слів у мові кожного народу. Контакти народів зумовлюють культурний обмін, зокрема обмін словами [14, с. 229]. Питання про питому та іншомовну лексику є одним із багатьох у проблематиці наукової термінології. Воно завжди привертало увагу дослідників. Запозичення з інших мов є одним із активних джерел поповнення терміносистеми будь-якої мови. Кожна окрема термінологічна система мови відрізняється від інших пластів лексики значною кількістю запозичень з інших мов.

Проблема національного та запозиченого, а також освоєння іншомовної термінології в українському термінознавстві завжди була важливою. Слова іншомовного походження завжди проникали до національної мовної системи і завжди були об'єктом уваги філологів, які досліджують історію запозичень, їх причини. Питанням функціонування слів-термінів іншомовного походження у мові спеціальностей та питанням запозичення й

упорядкування термінів іншомовного походження займалися Д. Лотте [15], С. Влахов, С. Флорин [3], І. Гумовська [6], Т. Панько [17], І. Кочан [17; 12; 19], Г. Мацюк [17], Г. Онуфрієнко [16], М. Васильєва [2], Я. Голдованський [4], А. Д'яков, Т. Кияк, З. Куделько [7] та інші.

У зв'язку із зростанням політичних, економічних та культурних зв'язків України із зарубіжними країнами, посилюється вплив іншомовних слів до української мови. А як відомо, термінологія будь-якої сфери знань є дуже чутливою до зовнішнього впливу. Сьогодні українська наукова думка, зокрема із конституційного права, природно вписується у світові інтеграційні процеси, попадає під їхній вплив і запозичує відповідні необхідні поняття.

Конституційне право, через свою актуальність сьогодні у розбудові і становленні відносно ще молодій державі, є тією галуззю знань, яка пов'язана із тісною взаємодією мов і культур, із яких науковці переймають досвід державотворення. З розвитком молодій державі, правова система України реформується під впливом правничої науки розвинутих правових держав. Термінологія конституційного права поповнюється, вдосконалюється разом із розвитком цієї сфери знань як у межах нашої держави, так і за кордоном.

Розширення поняттєвого апарату цієї галузі права супроводжується активізацією запозичення іншомовних термінологічних одиниць. Термінологія конституційного права є специфічною системою, яка пройшла довготривалий процес формування, що зумовило генетичну неоднорідність її лексичного складу. Тому в цій терміносистемі наявні як питомі, так і велика кількість іншомовних запозичень.

Незважаючи на велику кількість досліджень іншомовних запозичень у різних галузях знань, у терміносистемі конституційного права, однієї із ключових галузей права, аналіз запозичень ще не проводився. Більшість однослівних термінів на позначення поняттєвого апарату в галузі конституційного права є запозиченими. Ці проблеми зумовлюють актуальність дослідження генетичного складу цієї терміносистеми.

Постійний розвиток суспільства та окремих держав зокрема, у своєму стані ніколи не може відобразити усього людського досвіду. Та чи інша мова не може обійтися лише своїм словниковим складом, і тому повинна запозичати слова, а також бути донором нових слів для інших мов. Тому запозичення є цілком закономірним явищем. Кожна мова разом з розвитком сучасної цивілізації повинна збагачуватися новими термінами. Але робити це вона повинна, не втрачаючи своєї мовної ідентичності й зберігаючи національну специфіку терміносистеми.

Очевидним є факт, що «неусталеність власних термінологічних традицій примушує... більше запозичати, ніж творити самим» [18, с. 24], а звідси виникає питання доцільності використання іншомовних елементів. «Запозичення є доцільними тоді, коли разом із звуковою оболонкою засвоюється фахове поняття, на позначення якого немає відповідного власномовного засобу» [20, с. 75]. Л. Алексієнко зазначає: «наука тяжіє до єдності попри мовні кордони і бар'єри ідеологій», а «мова, як елемент національної культури, природно прагне неповторності, являє світові унікальний духовний портрет нації» [1, с. 33-34]. Звідси, як слушно зазначає М. Клочко, виявляються дві тенденції: до нормативного збереження національної самобутності мови і до термінологічних запозичень. В обох тенденціях наявною є обов'язкова спільна умова – номінувати спеціальне поняття точно і повно [10, с. 226].

За мовою походження ми виділяємо такі розряди термінів конституційного права:

- 1) власне українські номінації;
- 2) іншомовні запозичення;
- 3) термінологічні одиниці змішаного типу, або гібриди.

Усього ми виділили 641 однослівних термінів, з них за структурою 549 однокореневих лексем (85,64%), 92 композити (14,35%).

За мовою походження структуру однослівних конституційних термінів складають 26,83% (172) лексем власне українського походження, 65,99% (423) термінів – це генетично чужомовний матеріал, і 7,17% (46) – це так звані терміни-гібриди або термінологічні одиниці змішаного типу.

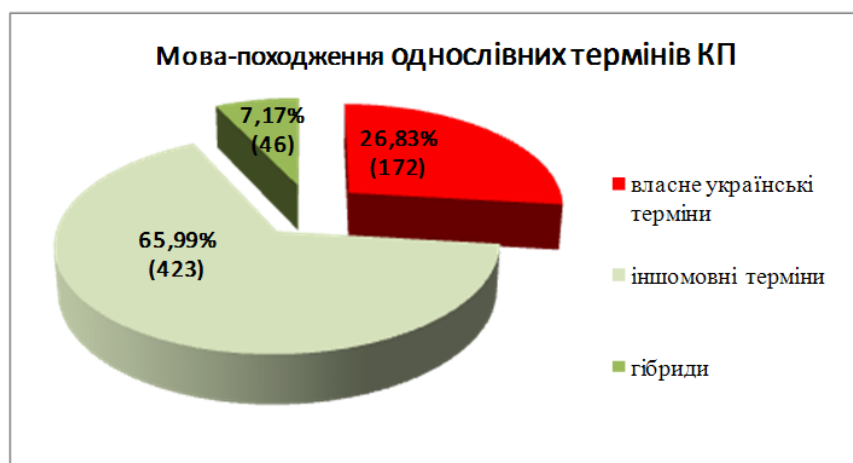
До власне українських понять відносимо терміни, які увійшли до складу терміносистеми конституційного права в різні періоди її становлення і створені на основі власне українських лексем або за допомогою дуже давніх запозичень з інших мов, які сягають корінням індоєвропейської та спільнослов'янської доби і сприймаються сьогодні як питомі українські слова. Наприклад: *батьківщина* (ЕСУМ, 1982, Т. 1.,

С. 152); *безгромадянство* (ЕСУМ, 1982, Т. 1., С. 600); *відставка* (ЕСУМ, 2006, Т. 5., С. 399); *гласність* (ЕСУМ, 1982, Т. 1., С. 554); *голосування* (ЕСУМ, 1982, Т. 1., С. 554); *укорінення* (ЕСУМ, 1989, Т. 3., С. 24).

Зафіксовано 172 власне українських термінів, що становить 26,83% від усіх однослівних термінів. Як зазначає Т. Дячук, однією з причин такого малого відсотка термінів українського походження є тривалий період функціонування української мови як недержавної, який негативно вплинув на стан її терміносистем, зокрема і конституційної [9, с. 295]. Неможливість самостійно розвиватись, заборона української мови протягом тривалого часу і у багатьох сферах життя стримували

розвиток національної наукової термінології. І лише після здобуття Україною незалежності, зміна

політичних орієнтирів, поглядів зумовили й поступову зміну мовної ситуації у країні.

Іншомовні запозичення у складі конституційного права становлять 65,99 % (423 терміни). Це запозичення із латинської, грецької, французької, англійської, німецької, іспанської, італійської, ісландської, івритської, монгольської, фінської, казахстанської, шведської, норвезької, голландської, датської, мови африкаанс, сербської, хорватської, польської, арабської.

В основному це слова латинського та грецького походження. Частина цих термінів увійшла в українську мову за посередництвом романогерманських мов або за посередництвом слов'янських мов.

Латинська за походженням лексика кількісно переважає грецьку в межах терміносистеми конституційного права (176 термінів). Із латинської мови запозичено такі терміни конституційного права як: *абдикація* (*abdicatio* – зречення) (СІС, Пустовіт, 2000, С. 9); *акт* (*actus* – дія, від *ago* – дію) (СІС, Пустовіт, 2000, С. 45); *делегатія* (*delegatio* – вислання) (СІС, Пустовіт, 2000, С. 332); *екстрадиція* (*extraditio*, від *ex* – префікс, що означає відокремлення, позбавлення, і *traditio* – передача) (СІС, Пустовіт, 2000, С. 411); *компетенція* (*competentia*, від *competere* – досягати; відповідати, прагнути) (СІС, Пустовіт, 2000, С. 541) тощо.

Значну частину термінів становлять запозичення з англійської мови (23 терміни). Наприклад: *атторней* (*attorney* – повірений) (КПСТ, Шляхтун, 2005, С. 27); *бюджет* (*budget*, букв. – сумка) (СІС, Пустовіт, 2000, С. 196); *дефекація* (*defection* – відступництво) (КПСТ, Шляхтун, 2005, С. 123); *мітинг* (*meeting*, від *meet* – зустрічатися, збиратися) (СІС, Пустовіт, 2000, С. 647); *прайвесі* (*privacy* – відокремлення, збереження в таємниці, приватне життя) (КПСТ, Шляхтун, 2005, С. 406) тощо.

Грецизми в цій терміносистемі кількісно посідають третє місце серед однослівних іншомовних лексем (21 термін). Наприклад: *хартія* (*χάρτης* – лист папірусу) (СІС, Пустовіт, 2000, С. 960); *гіпотеза* (*ὑπόθεσις* – основа, припущення) (СІС, Пустовіт, 2000, С. 288); *політика* (*πολιτικά* –

державна діяльність) (СІС, Пустовіт, 2000, С. 750); *анархізм* (*αναρχία* – безвладдя від *α* – заперечна частка і *arche* – влада) (СІС, Пустовіт, 2000, С. 76) тощо. Як зазначає Л. В. Козак [11], латинська та грецька мови протягом тривалого часу були у європейському культурно-історичному ареалі міжнародними мовами, і це є причиною того, що лексика цих мов стала невід'ємною частиною багатьох терміносистем сучасних європейських мов.

Через наявність такої великої кількості запозичень із латинської та грецької мови, можемо робити висновок, що ці дві мови стали базою для формування терміносистеми конституційного права. Такий висновок підтверджує тезу І. Кочан, що «греко-латинські дериваційні форманти стають міжнародними словотворчими елементами в сучасних мовах» [13, с. 5].

Як зазначає дослідник В. Дейнека, великого значення у сучасній теорії запозичень набуває класифікація, яка ґрунтується на характері матеріалу що запозичується. Автор говорить про два види запозичень: оригінальне запозичення та калькування. Оригінальні запозичення характерні тим, що слово переноситься з однієї мови в іншу в тій самій звуковій або графічній формі, в якій воно існує на момент запозичення, і в тому самому значенні, в якому воно існує в іншій мові. При калькуванні запозичується тільки значення чи семантична структура іншомовної лексичної одиниці [8, с. 34].

У терміносистемі конституційного права найчастіше спостерігаємо оригінальні лексичні запозичення, коли дублюється матеріальна форма з його змістом, наприклад: *аннексія* (лат.) – *анексія* (протиправне насильницьке приєднання (захоплення) однією державою території іншої держави); *апартеїд* (афр.) – *анартеїд* (система расової дискримінації та приниження (сегрегації) за ознаками расової належності, що є формою державної політики); *бойкот* (англ.) – *бойкот* (спосіб політичної боротьби, який полягає у

висловлюванні протесту проти певних дій органів та представників влади шляхом повної або часткової відмови громадян скористатися правом участі в політичному житті); *de facto* (лат.) – *де-факто* (фактичне становище справ в будь-якій сфері, з будь-якого питання, або не врегульоване правом, або таке, що відрізняється від порядку, передбаченого нормативним актом); *exit poll* (англ.) – *екзит-пол* (опитування громадян, що проводиться соціологічними службами на виході з виборчих дільниць після голосування, з метою передбачити його результати); *lock-out* (англ.) – *локаут* (закриття підприємства і масове звільнення страйкарів) тощо.

Серед такого типу лексичних запозичень значна частина термінів, які приймають точне значення слова тієї мови, з якого воно запозичене, але при цьому зазнають змін афіксів, відкидання, додавання або зміну закінчень: *duplicatio* (лат.) – *дублікат* (повторний примірник офіційного документа, який має, на відміну від копії, юридичну силу оригіналу); *extremus* (лат.) – *екстремізм* (схильність суб'єктів політики до крайніх поглядів і надзвичайних дій у політиці та ідеологічному протиставленні до нетерпимості, неприйняття й несприйняття інших думок, чужих позицій та вподобань); *marche* (франц.) – *марш* (масовий похід через багато населених пунктів для прилюдного вираження позиції з того чи того суспільно значущого питання); *discontinuity* (англ.) – *дисконтинуїтет* (правило парламентської процедури, згідно з яким усі законопроекти, внесені до парламенту під час даної сесії, можуть бути розглянуті тільки в її межах і не переносяться на наступну сесію) тощо.

Ще одним видом запозичення є калькування – створення слова або вислову за аналогією чи за зразком будови відповідного слова або вислову іншої мови, при якому запозичується значення й структура лексичної одиниці [8, с. 35]. Наприклад: *founding fathers* (англ.) – *батьки-засновники*; *lay de bases* (ісп.) – *базовий закон*; *Auditor General* (англ.) – *генеральний аудитор*; *lame duck* (англ.) – «*крива качка*»; *jus theutonicum magdeburgense* (лат.) – *магдебурзьке право* та ін.

Запозичення термінів з однієї мови в іншу, залежно від характеру процесу, відбувається безпосереднім (прямим) і опосередкованим шляхом. Прямі запозичення безпосередньо переходять із однієї мови (мови-продуцента) до іншої. Наприклад: *дифамація* (лат. *difamatio*), (СІС, Пустовіт, 2000, С. 373); *інвеститура* (лат. *investiture*), (СІС, Пустовіт, 2000, С. 465); *кафедра* (грец. *καθέδρα*), (СІС, Пустовіт, 2000, С. 515); *кантон* (франц. *canton*), (СІС, Пустовіт, 2000, С. 499); *джеримендеринг* (англ. *gerrymandering*), (СІС, Пустовіт, 2000, С. 352); *штраф* (нім. *Strafe*), (СІС, Пустовіт, 2000, С. 989) тощо.

До опосередкованих запозичень належать лексеми, які увійшли до термінології конституційного права з мови-джерела через посередництво третьої мови (мови-посередника). Наприклад за посередництвом французької мови з латинської увійшли такі терміни: *абсолютизм* (франц. *absolutisme* від лат. *absolutus*), (СІС, Морозов, 2000, С. 3); *комітет* (франц. *comite* від лат. *committo*), (СІС, Пустовіт, 2000, С. 540); за посередництвом англійської з латинської увійшли терміни: *дивіденд* (англ. *dividend* від лат. *dividendum*), (СІС, Пустовіт, 2000, С. 355); *лібералізація* (англ. *liberalization* від лат. *liberalis*), (СІС, Пустовіт, 2000, С. 591); за посередництвом німецької з латинської увійшли терміни: *канцлер* (нім. *Kanzler* від лат. *cancellarius*), (СІС, Пустовіт, 2000, С. 501) тощо.

Серед однослівних термінів конституційного права ми виділили також 6 термінів, які увійшли в українську мову за посередництвом двох мов. Наприклад за посередництвом німецької і французької мов з латинської мови увійшло слово: *біржа* (нім. *Börse*, з франц. *bourse*, з середнолат. *bursa*), (СІС, Пустовіт, 2000, С. 171); за посередництвом польської і французької мов з латинської мови запозичено лексему *регламент* (польс. *reglament* від франц. *reglement*, від лат. *regula*), (СІС, Пустовіт, 2000, С. 789) тощо.

У таблиці показано кількісне та процентне відношення прямих та опосередкованих запозичень у складі однослівних термінів конституційного права.

Аналіз досліджуваного матеріалу дав можливість зробити висновок, що запозичення іншомовних терміноодиниць є закономірним явищем і важливим засобом поповнення української термінології конституційного права. Однак слід пам'ятати про збалансоване використання запозичених і національних термінів у процесі творення та стандартизації терміносистеми конституційного права. Надмірна кількість запозичень може ускладнювати процес сприймання інформації, а також потрібно пам'ятати, що «надмірне захоплення іншомовними термінами – це шлях до

втрати національної самобутності української мови» [5, с. 13]. З іншого боку, дослідниця Л. Чулінда вважає, що повністю відмовитися від міжнародної термінології означало б ізолювати українську правничу термінологію від плідних оновлюючих впливів, перешкоджати її збагаченню і розвитку [21, с. 7]. Тому що ігнорування національною мовою різного роду запозичень у сфері права, яке дуже активно розвивається у світі, може призвести до розмежування юридичної теорії і законодавства України від практики світових держав.

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

1. ЕСУМ, 1982, Т. 1. – Етимологічний словник української мови : В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 1982. Т. 1: А – Г / Укл.: Р. В. Болдирев та ін. – 1982. – 632 с.
2. ЕСУМ, 2006, Т. 5. – Етимологічний словник української мови : У 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 1983 – Т. 5: Р – Т / Уклад.: Р. В. Болдирев та ін. – 2006. – 704 с.
3. ЕУСМ, 1989, Т. 3. – Етимологічний словник української мови : В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 1983. – Т. 3: Кора – М / Укл. : Р. В. Болдирев та ін. – 1989. – 552 с.
4. КПСТ, Шляхтун, 2005 – Шляхтун П. П. Конституційне право: словник термінів / П. П. Шляхтун. – К. : Либідь, 2005. – 568 с.
5. СІС, Морозов, 2000 – Словник іншомовних слів / Уклад. : С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К. : Наук. думка, 2000. – 680 с.
6. СІС, Пустовіт, 2000 – Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / Уклад. Л. О. Пустовіт та ін. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексієнко Л. А. Мова науки і національна мова / Л. А. Алексієнко // Українська мова і сучасність : зб. наук. праць. – К., 1991. – С. 33–35.
2. Васильєва М. В. К семантическому и функциональному описанию греко-латинских терминологических элементов в лингвистической терминологии / М. В. Васильєва // Вопр. языкознания. – 1983. – № 3. – С. 71–79.
3. Влахов С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М. : ВШ, 1986. – 416 с.
4. Голдованський Я. А. Українські неокласичні етимологічні джерела (терміни, складені з грецьких та латинських морфем) / Я. А. Голдованський // Іноземна філологія. Вип. 107. – Л. : б/в, 1994. – С. 129–133.
5. Гриценко П. Ю. Українська термінологія і термінографія на етапі розбудови / П. Ю. Гриценко, Л. О. Симоненко // Збірник наукових праць 1-ї наукової конференції «Українська наукова термінологія: стан та перспективи». – К. : Наук. думка. – 2008. – С. 5–16.
6. Гумовська І. М. Англійська юридична термінологія в економічних текстах: генезис, дериваційні та семантико-функціональні аспекти : автореф. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Ірина Миколаївна Гумовська. – Львів, 2000. – 18 с.
7. Д'яков А. С. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К. : Видавничий дім «КМ Akademia», 2000. – 218 с.
8. Дейнека В. М. Іншомовна основа термінології митної справи: способи термінотворення / В. М. Дейнека // Вісник СумДУ. – № 11 (95). – 2006. – Том. 2. – С. 34–38.
9. Дячук Т. Авіаційна термінологія української мови: тематична класифікація та генетична характеристика / Т. Дячук // Українська наукова термінологія. – К. ; Наукова думка, 2009. – № 2. – С. 289–296.
10. Ключко М. Джерела походження та способи творення юридичних термінів України / М. Ключко // Вісник академії правових наук України. – 2009. – № 4. – С. 223–231.
11. Козак Л. В. Роль запозичень у становленні української технічної термінології [Електронний ресурс] / Л. В. Козак // Гуманізм та освіта: збірник матеріалів Х МНПК. – Вінниця, 2010. – Режим доступу : <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/Kozak.php>.
12. Кочан І. М. Слова з міжнародними терміноелементами в сучасній українській літературній мові / І. М. Кочан // Мовознавство. – 1998. – № 6 – С. 62–66.
13. Кочан І. Системність, динаміка, кодифікація слів з міжнародними кореневими компонентами в сучасній українській мові : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01 [Електронний ресурс] / І. М. Кочан ; НАН України. Ін-т укр. мови. – К., 2006. – С. 5. (39 с.). – укр. – Режим доступу : http://dissua.com/gum_n1/ist1-45--pk-5856--l-ua--st-72--s-2--p-2.html.
14. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2006. – 287 с.
15. Лотте Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов / Д. С. Лотте. – М. : Наука, 1982. – 149 с.
16. Онуфрієнко Г. С. Французькі запозичення в юридичній термінології східнослов'янських мов: парадигматичний і синтагматичний аспекти / Г. С. Онуфрієнко // Мовознавство. – 2002. – № 1. – С. 60–62.
17. Панько Т. І. Українське мовознавство / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів: Світ, 1994. – 214 с.
18. Селігей П. О. Що нам робити із запозиченнями? Ч. 2 / П. О. Селігей // Українська мова. – 2007. – № 4. – С. 16–32.
19. Токарська А. С. Культура фахового мовлення правника : [навч. посібник] / А. С. Токарська, І. М. Кочан. – Львів : Світ, 2003. – 312 с.

20. Туркевич О. Запозичення як результат термінологічної номінації (на матеріалі термінологіки методики викладання української мови як іноземної) / Оксана Туркевич // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». – 2011. – Вип. 61 (№ 936). – С. 74–77.
21. Чулінда Л. І. Українська правнич термінологія : [навч. посібник] / Л. І. Чулінда. – К. : Магістр ХХІ сторіччя, 2005. – 112 с.

© Луньо П. Є., 2013

Дата надходження статті до редколегії 10.04.2013 р.

ЛУНЬО Петро Євгенович – аспірант кафедри українського прикладного мовознавства ІІ року навчання Львівського національного університету імені Івана Франка.

Коло наукових інтересів: термінологія, конституційне право, мовна політика, українська мова як іноземна.